

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 336:228.32

О.В. Акіншина

Національний університет “Львівська політехніка”,

Л.І. Третякова

Львівський інститут менеджменту

МІЖНАРОДНЕ ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

© Акіншина О.В., Третякова Л.І., 2013

Досліджено основні ознаки глобалізації економіки, методи та схеми міжнародного податкового планування. Наведено класифікацію та дано характеристику методів трансфертного ціноутворення. Розглянуто інструменти міжнародного податкового планування. Охарактеризовано переваги використання офшорних компаній для основних напрямків комерційної діяльності. Наведено характеристику основних типів вільних економічних зон.

Ключові слова: глобалізація економіки, міжнародне податкове планування, офшорні компанії, подвійне оподаткування, вільні економічні зони.

O.V. Akinshyna

Lviv Polytechnic National University,

L.I. Tretjakova

Lviv Institute of Management

INTERNATIONAL TAX PLANNING IS IN THE CONDITIONS OF WORLD GLOBALIZATION OF ECONOMY

© Akinshyna O.V., Tretjakova L.I., 2013

The basic lines of globalization of economy, methods and charts of the international tax planning, are investigational. The brought classification over and this description of methods of the transfer pricing. The instruments of the international tax planning are considered. The described advantages of the use of offshore companies are for basic directions of commercial activity. The brought description over of basic types of economic clearzones.

Key words: globalization of economy, international tax planning, offshore companies, double taxation, economic clearzones.

Постановка проблеми. Починаючи з останнього десятиріччя ХХ ст. і сьогодні, інтернаціоналізація міжнародних економічних відносин остаточно перейшла у стадію глобалізації економіки, яка характеризується високими темпами інтенсивності розвитку.

В основу глобалізації покладено розвиток світових ринків товарів, послуг, праці й капіталу.

Основними ознаками глобалізації є:

– лідерство у світовому господарстві транснаціональних корпорацій (ТНК), які створюють визначальний вплив на глобальний економічний та науково-технічний розвиток, важливіші ринки товарів у формі матеріального продукту, послуг, капіталів, знань та висококваліфікованої робочої сили;

- провідна роль (пріоритет) світогосподарських відносин порівняно із внутрішньоекономічними;
- розгортання глобальної інформаційно-технологічної (інформаційно-телекомунікаційної) революції;
- універсальний, всеохопний вплив науково-технічного прогресу на усю інтернаціоналізацію виробництва;
- гармонізація стандартів (технологічних, екологічних, статистичних, бухгалтерських, фінансових тощо);
- розширення до глобальних масштабів сфер, форм та механізмів інтернаціоналізації капіталу;
- затвердження глобальної регульовальної ролі міжнародних економічних і фінансових організацій (Всесвітньої торговельної організації, Міжнародного валютного фонду, Всесвітнього банку тощо);
- охоплення регіональною інтеграцією усіх найважливіших економічних регіонів світу (ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН, АТЕС, ЄврАзЕС, СНД та ін.).

Однією з визначальних тенденцій розвитку міжнародного бізнесу у сучасних умовах є подальше загострення конкуренції, що вимагає від компаній, які працюють на світових ринках, пошуку нових методів ефективного управління фінансовими результатами. Водночас глобалізація світової економіки спричиняє виникнення нових чинників, які, за умов їхнього використання і якості додаткових управлінських ресурсів, можуть істотно впливати на підвищення конкурентоспроможності компаній. Зокрема, йдеться про мультинаціональний характер податкового середовища під час здійснення зовнішньоекономічних операцій.

З огляду на значні відмінності у методах та ставках оподаткування, що застосовуються національними податковими системами окремих країн, компанії, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність у мультинаціональному податковому середовищі, мають можливості для її організації у спосіб, який дає змогу значно знизити сукупний рівень оподаткування прибутків в усіх країнах ведення діяльності [1].

Здійснення міжнародного податкового планування актуальне для багатьох українських компаній, діяльність яких спрямована на розширення бізнесу. Міжнародне податкове планування є важливим як для експортних підприємств, так і для суб'єктів малого і середнього бізнесу, які планують вийти на міжнародний ринок [2].

Оскільки Україна не може уникнути втягнення у глобалізаційні процеси, тому політичну та економічну політику держави необхідно формувати відповідно до чинників розвитку глобалізації, щоб знешкодити можливі негативні наслідки та максимізувати вигоди від процесу глобалізації, тому що країна поступово інтегрується до міжнародних організацій та ринків, і наслідки глобалізаційних процесів стають дедалі відчутнішими для української економіки [3].

Актуальність проблеми полягає у недостатньому дослідженні міжнародних аспектів податкового планування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а саме – міжнародного податкового планування, яке є легітимною діяльністю стосовно мінімізації податків у міжнародному бізнесі.

Аналіз досліджень і публікацій. В економічній літературі дослідженню міжнародного податкового планування приділяється велика увага. Серед зарубіжних учених, роботи яких розглядають цю проблематику, необхідно виділити М. Волфенсона, М. Гамі, Р. Грифіт, С. Девіса, М. Деврьо, Р. Дернберга, Дж. Ізенберга, Дж. Караяна, К. Коттке, Л. Ламерсена, С.-О. Лодіна, С. Пласчарта, О. Рудінга, С. Свенсона, А. Скафера, С. Шпенгеля, С. Шолеса, О. Якобза. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів підвищення конкурентоспроможності компаній через гармонізацію оподаткування зробили такі українські та російські учені, як І.М. Александров, О.І. Барановський, О.С. Вилкова, А.Р. Горбунов, А.Й. Гутник, В.А. Дадалко, Р.Д. Дернберг, Є.М. Євстигнєєв, А.В. Єлісеєв, В.С. Жестков, Ю.Б. Іванов, В.А. Кашин, В.В. Карпова, В.В. Климовицький, Ю.Г. Козак, А.І. Крисенко, К.А. Крисоватий, А.Я. Кізіма, Д. Пеппер, М.П. Підлужний, А.І. Погорлецький, А.М. Пузин, О.І. Рогач, М.В. Романовський, А. Серветник,

В.М. Сліп, С.Ф. Сутирін, Ю.М. Уманцев, Д.Л. Ушаков, А.В. Федоренко, А.С. Філіпенко, Ю.А. Швед, К.В. Шестакова, О.І. Шнирко, Є.Б. Шувалова.

Міжнародне оподаткування ґрунтується на інтересах суверенітету держав та їхніх податкових систем. При цьому під час узгодження тих чи інших податкових питань між країнами виходять з принципів справедливості, змагальності економік, розумного розподілу доходів, балансу між експортом та імпортом капіталом. Варто звернути увагу на активне використання міжнародного планування холдинговими компаніями як в їх діяльності у країнах СНД, так і в країнах близького та далекого зарубіжжя.

Основними висновками учених-дослідників міжнародного податкового планування є такі:

- міжнародне податкове планування – це застосування різних методів мінімізації ефективної податкової ставки для фізичних або юридичних осіб за допомогою використання пільгових положень національних правових систем та податкових угод;
- міжнародне податкове планування вважається успішним, якщо ефективна податкова ставка знижена;
- угоди щодо уникнення подвійного оподаткування є важливим інструментом у міжнародному податковому плануванні;
- міжнародне податкове планування є важливим для міжнародної інвестиційної діяльності [4].

Сьогодні значне становище посідають прямі фінансові, виробничі та технологічні зв'язки між компаніями різних країн. У результаті капітали можна легко і вільно переміщати з однієї держави до іншої у пошуках найсприятливіших умов для їхнього застосування, досягнення принципу максимізації прибутку, що викликає необхідність врахування впливу доволі великої кількості чинників, зокрема пов'язаних з міжнародним плануванням бюджету податків.

Міжнародне податкове планування дає змогу здійснити вибір між різними варіантами і методами здійснення діяльності і розміщення активів, а також забезпечити досягнення нижчого рівня оподаткування.

У сучасних умовах світової глобалізації економіки та мережі Інтернет бізнес набуває інтернаціональнішого характеру. Причому це стосується не тільки транснаціональних корпорацій, але й середнього та малого бізнесу.

За рівнем податкового навантаження усі країни світу можна поділити на юрисдикції з високими податками та юрисдикції з ліберальним оподаткуванням [5].

Цілі статті. Дослідження схем, інструментів міжнародного податкового планування та методів трансфертного ціноутворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різні країни світу мають різні природні, трудові і фінансові ресурси, що дуже відрізняються між собою. Водночас їх податкові системи відрізняються не тільки ставками, але й принципами оподаткування. У глобалізованому світі питання бізнесу регулюються також міжнародними угодами, укладеними між різними країнами.

Одним з дієвих інструментів для побудови оптимальної з погляду оподаткування міжнародної структури бізнесу є дослідження схем міжнародного податкового планування. Особливо це стосується таких мобільних видів комерції, як міжнародна торгівля та фінанси.

Найпростіший та найрозповсюдженіший варіант схеми міжнародного податкового планування з використанням офшорної компанії полягає у застосуванні її у експортних та імпорتنих торговельних операціях між взаємозалежними особами. При цьому власник компанії може цілеспрямовано варіювати контрактну ціну угоди з цією компанією, а отже, і регулювати суму податкового навантаження, оскільки ціна встановлюється не ринкова, а так звана внутрішньо-фірмова. Така методика називається трансфертним ціноутворенням (transfer pricing).

Згідно з Посібником Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка об'єднує території з пільговими податковими режимами, а також країни третього світу, усі методи визначення ринкової ціни з трансфертного ціноутворення для цілей податкового контролю можна поділити на дві групи:

- методи, що ґрунтуються на аналізі угоди;
- методи, що ґрунтуються на аналізі прибутку (рис. 1).

Однак більшість країн, враховуючи рекомендації ОЕСР, відмовились від попередньо визначеної ієрархії пріоритетності використання методів, оскільки трансфертному ціноутворенню притаманна невизначеність стосовно вибору методу розрахунку ціни. Застосування різних варіантів у різних випадках дає можливість знизити ризик необ'єктивності.

Застосовуючи метод зіставної неконтрольованої ціни, ціну товарів по контрольованій угоді порівнюють з ціною аналогічних товарів по зіставних угодах. Вказаний метод не можна автоматично застосовувати без оцінки подібності економічних обставин, у яких здійснюється контрольована та неконтрольована угоди:

- характеристики майна або послуг;
- характеристика розподілу ризиків між сторонами угоди;
- характеристика економічних обставин, що визначають угоду;
- характеристика стратегії господарського розвитку тощо.

На рис. 1 показано класифікація методів трансфертного ціноутворення.

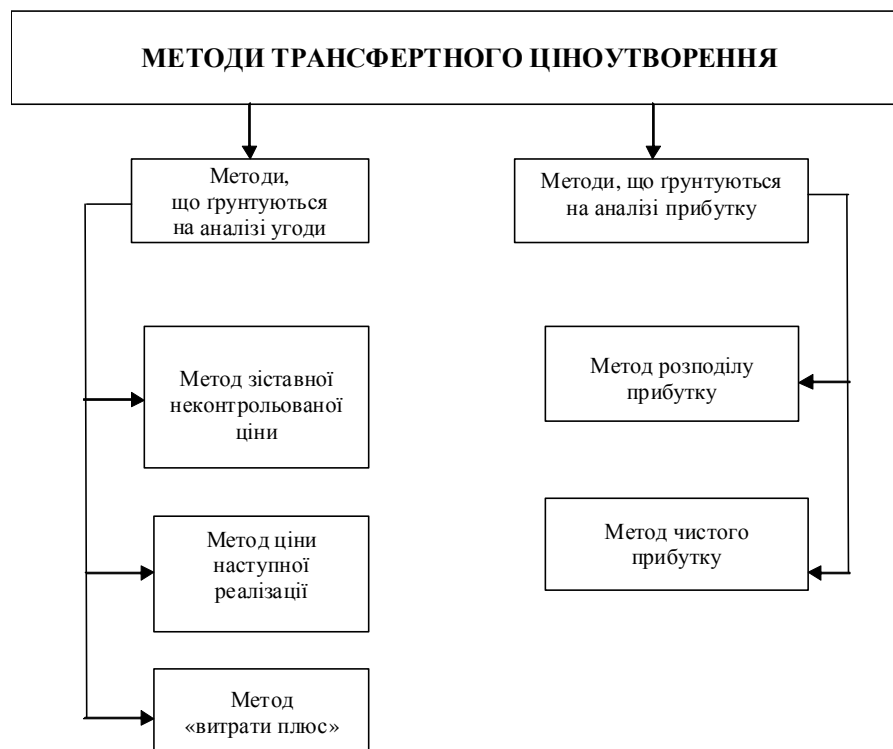

Рис. 1. Класифікація методів трансфертного ціноутворення

З врахуванням виявлених відмінностей між контрольованою та потенційно зіставною угодами скоригована ціна останньої може бути прийнята як шукана ціна по контрольованій угоді.

Метод ціни наступної реалізації полягає у тому, що використовується ціна, за якою товар, придбаний у взаємозалежного постачальника, перепродається незалежному покупцю. Ціна перепродажу товару повинна включати валову маржу, яка вираховуватиметься для визначення ринкової ціни. Розмір маржі визначається за даними зіставних угод.

Залишок вирахування маржі після коригування на інші витрати, пов'язані з придбанням товару, може вважатися вартістю товару на відкритому ринку за дотримання нормальних комерційних умов. Цей метод застосовується замість методу зіставної неконтрольованої ціни, якщо відсутні необхідні дані щодо зіставних угод, а також коли відмінності між контрольованою та зіставною угодами мають істотний вплив на їхні ціни і цей вплив складно оцінити.

Метод “витрати плюс” ґрунтується на визначенні прямих і непрямих витрат постачальника, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг). Ринкова ціна визначається як сума витрат і норми прибутку.

Методи, що ґрунтуються на аналізі прибутку, ґрунтуються на дослідженні прибутку, який виникає внаслідок конкретних контрольованих угод, і застосовуються, коли використання першої групи методів не дало бажаних результатів.

Метод розподілу прибутку ґрунтується на застосуванні функціонального аналізу сумарного прибутку, який взаємопов'язані компанії отримують від спільних угод з подальшим розподілом між ними, залежно від ступеня участі у створенні прибутку з врахуванням чинників зовнішнього ринку.

Метод чистого прибутку (чистої маржі) ґрунтується на визначенні чистої маржі стосовно обраної бази розподілу (витрати, активи тощо), яку отримує платник податку від контрольованої угоди. Чистий прибуток визначається після вирахування змінних і постійних витрат.

Метою ведення бізнесу залишається збереження та примноження матеріальних статків та бажання на законних підставах збільшити прибуток та зменшити витрати, зокрема податки, що спонукає підприємців до пошуку найефективніших інструментів для досягнення цієї мети.

Найпопулярнішим інструментом міжнародного податкового планування є використання офшорних та низькоподаткових компаній.

Термін “офшор”, або “офшорна компанія” характеризує особливості юридичного статусу компанії, який забезпечує для неї максимальне зниження податкових витрат (як правило, – до нуля) зі встановленням мінімального фіксованого державного щорічного збору. Офшор, як правило, не може здійснювати діяльність у країні своєї інкорпорації і отримувати у ній будь-які доходи. Звідси походить і термін “offshore”, що означає діяльність “за берегом”. Для Великобританії, де він уперше став застосовуватися, цей термін означає одночасно і “за кордоном”. Офшор найчастіше реєструється у формі компанії з обмеженою відповідальністю або корпорації. У офшорних зонах, що належать до системи континентального права, реєструються офшорні суспільства і товариства. Можна виділити п'ять основних характеристик офшору:

1. Офшор, як правило, звільнений від податків і виплачує щорічний реєстраційний збір. Відповідно немає податку на капіталізацію, відсутні податки “у джерела” на виведення дивіденду, відсотків за кредит і платежів роялті.

2. Офшор, як правило, є нерезидентним по відношенню до території, де він зареєстрований. Це означає, що його центр “Контролю і управління” знаходиться за кордоном. Будь-які комерційні операції офшору повинні проводитися за межами юрисдикції, де вона зареєстрована.

3. Спрощена процедура реєстрації і управління компанією. Допускається використання номінальних власників і директорів. Вимоги до загальних зборів і проведення рад директорів мають формальний характер. Управління офшором найчастіше здійснюється за допомогою послуг секретарської компанії.

4. Для офшору у країні інкорпорації відсутній валютний контроль, вимоги щодо фінансової звітності зведені до мінімуму. Аудиторські перевірки, за рідкісним винятком, взагалі не потрібні.

5. Володіння офшором може здійснюватися на анонімній основі за високих гарантій конфіденційності. Конфіденційний характер володіння офшором гарантований загальноприйнятими правовими нормами і законодавством юрисдикції, в якій зареєстрований офшор.

Особливою проблемою є питання про офіс офшору. Річ у тому, що зареєстрований офіс, існування якого пропонується законодавством офшорних юрисдикцій, не є функціонуючим офісом компанії. Це просто адреса, через яку влада або інші особи можуть вступити у контакт з представником (агентом) офшору. Іншими словами, він не може використовуватися для управління бізнесом компанії. Офшор може мати представництва і філії за кордоном. Тут же може знаходитися і функціонуючий офіс офшору (що є рекомендованим). Проте у багатьох випадках офшор діє без такого офісу.

Під час здійснення міжнародного податкового планування потрібно передусім врахувати таке:

- 1) податкові ставки;
- 2) наявність договору про уникнення подвійного оподаткування;
- 3) шляхи здійснення представницьких функцій в іноземній юрисдикції;
- 4) планування мінімізації податкових ризиків.

Крім того, необхідно враховувати особливості оподаткування, а також тенденції реформування податкових систем.

Менше усього податків в Швеції, Катарі, Бахреїні, Багамських Островах, у Гонконзі. Найбільшу кількість податків можна спостерігати у таких країнах, як Білорусь, Ямайка, Монтенегро, Україна, Румунія.

Що стосується часу, який платники податків витрачають у податкових інспекціях, то менше усього часу витрачають на Багамських Островах, у Бангладеш, на Мальдівах, в Люксембурзі, Омані, Румунії, ОАЕ. Найбільше часу платники податків витрачають у таких країнах, як Нігерія, Мавританія, Чад, Бразилія, Болівія, Румунія.

У табл. 1 наведені основні напрямки і переваги використання офшорних компаній.

Таблиця 1

Основні напрямки та переваги використання офшорних компаній

Напрямок комерційної діяльності	Переваги
Створення холдингів	Низький податок на дивіденди
Торговельна діяльність (експорт–імпорт)	Регулювання контрактної ціни і тим самим регулювання податкового навантаження
Володіння інтелектуальною власністю	Ліцензійні виплати (роялті), що надходять з країни основної діяльності транснаціональної корпорації і накопичуються у офшорній зоні у безподатковому режимі
Фінансова діяльність (надання кредитів)	Відсотки за надання кредитів накопичуються у безподатковому режимі
Страхова діяльність (кептивні компанії, що страхують ризики тільки своїх засновників)	Безподаткове накопичення страхових виплат
Інвестиційна діяльність	Створення дочірніх офшорних банків, які частину свого бізнесу ведуть у безподатковому режимі
Комбіновані схеми	Участь як офшорних, так і неофшорних компаній різного типу залежно від конкретної специфіки бізнесу

Варто відзначити, що реєстрація юридичної особи в офшорній зоні не є кінцевим процесом в управлінні власними активами на умовах економічної вигоди, доцільності, оптимізації та мінімізації податків. Для економічно та юридично грамотного міжнародного планування необхідно вибудувати цілу систему послідовних дій та операцій, а для забезпечення конфіденційності та анонімності створити холдингову структуру, не хestуючи трастами та приватними фондами. Під час побудови бізнес-структури та холдингу кожному елементу призначається чітка роль, що дасть змогу оптимально та ефективно організувати фінансові потоки, розподіляти прибуток та досягати оптимального оподаткування [9].

Для міжнародного податкового планування використовуються такі інструменти:

- створення спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку з особливим режимом оподаткування;
- вигідні положення податкового законодавства у межах національних систем – податкові канікули;
- міжнародні угоди щодо уникнення подвійного оподаткування;
- офшори та офшорні рахунки;
- бізнес-схеми оптимізації оподаткування;
- використання трастів та приватних фондів у бізнес-структурі;
- оренда офшорних компаній, зареєстрованих у безподатковій зоні [7].

Згідно з українським законодавством спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування та дії законодавства України.

Територія пріоритетного розвитку – це територія, на якій склались несприятливі соціально-економічні та екологічні умови, незадовільний стан зайнятості населення і на якій вводиться спеціальний режим інвестиційної діяльності для створення нових робочих місць [10].

У табл. 2 наведено характеристику основних типів вільних економічних зон (ВЕЗ).

Фактично усі країни світу мають власні правила, що регулюють податкові режими для своїх резидентів, які здійснюють ділову активність за кордоном, і для іноземних платників податку, які діють у країні. Відмінність підходів різних країн щодо певних питань оподаткування не тільки зумовлює складність в оформленні необхідної податкової звітності, а й призводить до такого феномену, як подвійне оподаткування.

Основна причина міжнародного подвійного оподаткування – (суверенітет) виключне право на прийняття законодавчих актів, обов'язкових для виконання всередині кордонів держави.

Таблиця 2

Характеристика основних типів вільних економічних зон

Тип ВЕЗ	Характеристика
Зовнішньоторговельні зони	Частина території держави, де товари іноземного походження можуть зберігатися, купуватися і продаватися без сплати мита та митних зборів або з її відтермінуванням. Створюються з метою активізації зовнішньої торгівлі (імпорт, експорт, транзит) за допомогою надання митних пільг, послуг зі збереження та перевалки вантажів, надання в оренду складів, приміщень для виставкової діяльності, а також послуг з доробки, сортування, пакування товарів тощо. Форми їх організації: вільні порти (порто-франко), вільні митні зони (зони франко)
Комплексні виробничі зони	Частина території держави, на якій вводиться спеціальний (пільговий податковий, валютно-фінансовий, митний тощо) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємництва, залучення інвестицій до пріоритетних галузей господарства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, впровадження нових технологій, забезпечення зайнятості населення. Вони можуть мати форму експортних виробничих зон, де розвивається насамперед експортне виробництво (орієнтоване на переробку власної сировини та переважно складальні операції), та імпортоорієнтованих зон, головна функція яких – розвиток імпортозамінних виробництв
Науково-технічні зони	Вільні економічні зони, спеціальний правовий режим яких орієнтований на розвиток наукового і виробничого потенціалу, досягнення економіки нової якості стимулюванням фундаментальних і прикладних досліджень з подальшим впровадженням результатів розробок у формі раціональних інноваційних центрів – технополісів, районів інтенсивного наукового розвитку, високотехнологічних промислових комплексів, науково-виробничих парків (технологічних, дослідницьких, промислових агропарків), а також локальних інноваційних центрів
Туристично-рекреаційні зони	Вільні економічні зони, які створюються у регіонах із значним природним, рекреаційним та історико-культурним потенціалом з метою ефективного його використання і збереження, а також активізації підприємницької діяльності (зокрема із залученням іноземних інвестицій у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу)
Банківсько-страхові (офшорні зони)	Зони, у яких вводиться особливо сприятливий режим для здійснення банківських і страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів

Методи запобігання подвійному оподаткуванню такі:

- розподільний метод: на основі міжнародних угод країни розподіляють між собою об'єкти оподаткування;
- податкова знижка (вирахування): зменшення податкової бази на суму податків, сплачених за кордоном;
- податковий кредит: зменшення нарахованої суми податку на платежі, перераховані до бюджету іншої держави [11].

Станом на 26.12.2011 р. чинними є міжнародні договори уникнення подвійного оподаткування, укладені Україною з 64 країнами. Крім того, відповідно до ст. 7 закону України про правонаступництво, Україна застосовує чотири договори колишнього СРСР про уникнення подвійного оподаткування, що діють до набрання чинності новими договорами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Одним з багатьох інструментів міжнародного податкового планування є застосування офшорних компаній.

До того ж існує безліч способів міжнародного податкового планування, які включають використання як офшору, так і неофшорної компанії, залежно від конкретних цілей. Схеми можуть бути найрізноманітнішими. Якими б не були цілі бізнесу, для нього завжди можна буде знайти оптимальну схему міжнародного податкового планування.

Існують три основні підходи до формування схем міжнародного податкового планування:

– різні держави мають різну податкову політику. Логічно розмістити свій дохід, а ще краще і офіс з керівником, забезпечивши інфраструктуру свого бізнесу, у тій державі, де менше податкове навантаження;

– вибір організаційно-правових форм бізнесу необхідно здійснювати з врахуванням податкової вигоди;

– податкове планування здійснюється з урахуванням ставок податку на дохід або прибуток.

Важливим моментом у міжнародному податковому плануванні є уникнення подвійного оподаткування, що досягається укладанням відповідних міжнародних угод. Єдиний податок, стосовно якого такі договори не діють, – податок на додану вартість.

Подальші дослідження проводитимуться у напрямку пошуку нових методів ефективного управління фінансовими результатами та дослідження податкових ризиків.

1. <http://dissert.com.ua/contents/35606.html>. Міжнародне корпоративне податкове планування в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю компанії 2005 года.: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / О.І. Мусієнко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 21 с.
2. <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121290> Юридичний форум /Мистецтво податкового планування.
3. <http://www.ftl-advisers.ru/ftl/registrofon> / Шестакова Катерина Владимировна, канд. юрид. наук, Генеральний директор ООО “Актуальный менеджмент”. Опубл.: 6 юня 2011.
4. <http://center.kr-admin.gov.ua/index.php?q=Elibr/27.html> / Крисенко Катерина Анатоліївна. Глобалізація та її наслідки для економіки країн світу.
5. <http://www.offshorewealth.info/index.php/agreements/472-dtas-as-tax-planning-tool.html>.
6. http://unionprofit.ru/mejdunarodnoe_nalogovoe_planirovanie.
7. http://largo.ru/services/offshore_and_international_law/international_tax_planning/.
8. Закон України “Об общих принципах создания и функционирования специальных (свободных) экономических зон” от 13.10.92 г. №2673-ХІІ.
9. http://largo.ru/services/offshore_and_international_law/international_tax_planning/.
10. Шувалова Е.Б. Налоговые системы зарубежных стран: учеб.-практ. пособ. / Е.Б. Шувалова, В.В. Климовицкий, А.М. Пузин. – М.: Изд. центр ЕАОИ, 2010. – 134 с.
11. www.ligazakon.ua // Всеукраїнська мережа ЛІГА:ЗАКОН.